

MÜASİR DÖVRDƏ KİTABXANALARIN YENİ FUNKSİYALARI

Səhla Hüseynova

Bakı Dövlət Universiteti

İnformasiya və sənəd menecmenti fakültəsinin müəllimi, f.ü.f.d.

shahla57@mail.ru

***Xülasə.** XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq kitabxanaların missiyası haqqında pisse-
mist fikirlər yayılmğa başlamış və kitabxanaların "bağlanması" haqqın-
da müxtəlif fikirlər dövr edir. Hətta mütəxəssislər belə, bu kimi müzakirələrdə
iştirak edirlər. Məqalədə kitabxanaların "yox olacağı" (bağlanacağı) haqqın-
da irəli sürülən iddialara cavab olaraq kitabxana-informasiya fəaliyyətində ye-
ni istiqamətlərin perspektivləri şərh edilir.*

*Mədəni insan cəmiyyətinin yaranmasından başlayaraq kitabxanalar da yaranmış
və tarixin müxtəlif mərhələlərində informasiya xidmətinin forma və metodlarını
dəyişdirsə də əsas məqsəd və vəzifələrini qoruyub saxlamış və progressiv missiya
yerinə yetirmişdir. Kəğızın meydana gəlməsi, kitab çapı texnologiyasının kəşfi bu
prosesə nə qədər əsaslı təsir etmişdisə, kompüterləşmə və rəqəmsallaşma bir o
qədər təsir etmiş və inkişafımızın yeni mərhələsini səciyyələndirmişdi.*

*Mədəni cəmiyyətin ilk komponenti mədəniyyətdir və əgər mədəniyyət yoxdursa de-
məli mədəni cəmiyyətdə yoxdur. Kitabxanalar isə mədəni cəmiyyətin tarixi yaddaşı
və hər bir tarixi dövrün elmi informasiya proseslərinin təşkilatçısıdır. Məhz bu
konsepsiyaya əsaslanaraq mövzunun təhlili tarixi müqaisəli metoda əsaslanır.*

*XXI əsrin çağırışları olaraq kitabxanalar yeni funksiyaları öz üzərinə götürür,
elmi kitabxanalar, kütləvi kitabxanalar, uşaq kitabxanalarında forma və məz-
munca yeni fəaliyyət istiqamətləri formalaşır. Məqalədə bu, yeni istiqamətlərin
təsnifatı və perspektivlərini təhlil etməyə çalışmışıq. Eləcə də kitabxanaların
institutlaşmış sosial müəssisə olaraq üzərinə götürə biləcək funksiyaların daha
da artacağı tendensiyalar məqalədə öz əksini tapır. Eləcə də, cəmiyyətin infor-
masiyləşməsi prosesində kitabxanaların institutlaşmış müəssisələr olaraq
əhəmiyyəti və inisiativ alması imkanları da müzakirə edilir.*

***Açar sözlər:** XXI əsrin kitabxanaları, yeni funksiyalar, elmi kitabxanalar, kütləvi
kitabxanalar, uşaq kitabxanaları*

Giriş. Mədəniyyət insan toplumunun (cəmiyyətin) tarixi inkişaf prose-
sində müştərək olaraq meydana gətirdiyi, əldə etdiyi maddi və mənəvi sərvət-
lərin, dəyərlər sisteminin məcmusudur. Mədəniyyət müəssisələri isə bu sərvət-
lərin qorunub saxlanılmasında və gələcək nəsillərə çatdırılmasında böyük əhə-
miyyətə malikdir. Bu istiqamətdə kitabxanaların missiyası xüsusilə diqqəti
cəlb edir. Mədəniyyətin mühüm tərkib hissələrindən biri heç şübhəsiz, kitab-
xanalarlardır. Mədəni cəmiyyətin yaranışından başlayaraq insanları müşəət edən
kitabxanalar mədəni cəmiyyətin vacib atributuna çevrilmişdir. Doğrudur ki,
XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq kitabxanaların missiyası haqqında pisse-
mist fikirlər yayılmğa başlamış və təəssüflə demək lazımdır ki, hətta mütə-
xəssislər belə bu kimi müzakirələrdə iştirak edirlər.

Problemin təhlili. XXI əsrdə də kitabxanaların sosial funksiyaları özünü qoruyub saxlayacaq. Bu funksiyalara bir nəzər salaq. Sosial funksiyalar təsir obyektinə görə kitabxananın daxili həddlərindən kənara çıxan xarici funksiyalardır ki, o, cəmiyyətə birbaşa və ya dolayısı ilə təsir edən funksiyalar.

Texnoloji funksiyalar da əhəmiyyətlidir və bu funksiya da müasir dövrlə ayaqlaşır. Bunlar təsir obyektinə uyğun olaraq kitabxananın həddlərindən kənara çıxmıyan, kitabxananın sosial funksiyalarını yerinə yetirməsi, habelə kitabxananın fəaliyyətini təmin etmək üçün zəruri şərt kimi xidmət edən daxili fəaliyyətlərdir. Tələb olunan rejimdə və ya müvafiq keyfiyyətdə tələb olunur. Texnoloji funksiyalar cəmiyyət tərəfindən hiss olunmaya bilər, onların varlığından xəbərsiz ola bilər. Onlar "kitabxana istehsalı"nın çox əhəmiyyətli vasitələridir və kitabxana-informasiya məhsullarının istehsalında istifadə olunur.

Sosial funksiyalar kitabxanaşünaslığın mütəxəssisləri tərəfindən aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir: İdeoloji və tərbiyəvi (ideoloji), Mədəni-maarifləndirici, məlumat Hedonistik (hedone – həzz). Qeyd edək ki, bu funksiyalar kitabxana-informasiya fəaliyyətində öz yerini qoruyub saxlayır, bəzi hallarda isə texnoloji transformasiyaya məruz qalır.

Xüsusi kitabxanalar:

Müasir dövrümüz xüsusi kitabxanalar istiqamətində xeyli perspektivli görsənir. Dövrəyə daxil olan yeni texnologiyaların tətbiqi ilə fiziki qüsurlu informasiya istifadəçilər üçün yeni imkanlar açılır. Qeyd edək ki, qörmə qüsurlu oxucular üçün tətbiq olunan "audio kitablar" layihəsi az bir müddətdə populyarlaşdı və geniş oxucu kontingentinin rəğbətini qazandı.

Süni intellektin tətbiqi ilə xüsusi kitabxanaların əhatəliyi genişlənməyə doğru tendensiyaları görməkdəyik. Bu istiqamətdə müstəqil tədqiqat aparmaq və kitabxana-informasiya fəaliyyətinin xüsusi kitabxanalar və xüsusi xidmətlər anlayışını şərh etmək əhəmiyyətli olar.

Xüsusi kitabxanaların fəaliyyətinin spesifikliyini nəzərə alaraq müstəqil araşdırma obyekti ola bilər. Bu istiqamətdə professor L.Kunanetsin tədqiqatları diqqəti cəlb edir.

Elmi kitabxanalar:

Elmi kitabxanaların XXI əsrdə fəaliyyəti istiqamətində yeni "çalarlar" diqqəti daha qabarıq cəlb edir və məqalədə bu istiqamətə daha geniş yer ayırmağı nəzərdə tutmuşuq. Belə ki, elmi kitabxanalar ilk baxışdan ənənəvi kitabxana anlayışından çıxmış və yeni, elmi mərkəz "imici" formalaşdırmış kimi görsənir.

Elmi kitabxanalarda informasiya və ya kontentin daşıyıcısı anlayışı digər kitabxanalara görə daha sürətlə dəyişir. Tarixi ənənələrə görə kitab uzun müddət informasiya daşıyıcısı olaraq "bir vahid" təşkil edirdi. İnformasiyanın sürətlə köhnəlməsi və yeni informasiya vahidlərinin formalaşması bu sahədə sistemləşdirmə aparmaq zərurətini gündəmə gətirir. Elmi kitabxanalarda elmi jurnal, elmi məqalə və elmi monoqrafiya statistikasına daha çox əhəmiyyət daşımağa başlayır və onun rəqəmsal məkanda və açıq əlçatırılıqda olması şərt olaraq irəli sürülür. Hal-hazırda informasiya vahidi olaraq informasiya daşıyıcısı de-

yil informasiyanın bilavasitə özü nəzərdə tutulur. Bu ənənəvi kitab və kitabça anlayışlarından fərqli stereotiplər yaradır və yeni yanaşmalar tələb edir.

Nəticə. Göründüyü kimi kitabxana-informasiya fəaliyyətinin XXI əsr proqnozları çox genişdir. İnformasiyanın cəmiyyətdə rolunun artması öz növbəsində yeni çağırışları gündəmə gətirir. Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin yeni inkişaf proqnozlarını aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar.

1. Kitabxanaların sosial institut olaraq fəaliyyətinə dövlət sifarişi ola-cıqsa kitabxanalar bu funksiyaları yeni imkanların öyrənilməsi tətbiq etməklə davam etdirəcəklər.

2. Kitabxanaların funksionallığı istiqamətində informasiyanın daha dərin təhlilinə ehtiyac gündəmədədir və kitabxanalar bu növ xidmətləri öz fəaliyyətlərində genişləndirəcəklər.

3. Kitabxanalar "metrix" təhlillərin mərkəzinə çevrilir və bu sahədə alternativsiz öz mövqelərini qoruyub saxlayacaqlar.

İnformasiya xidmətinin bir neçə istiqamətdə kommersiyalaşması "artıq kitabxana-informasiya fəaliyyətinə ehtiyac yoxdur" düşüncələri yaratmışdır ki, bu yanlış bir mənzərə ortaya çıxarır. İnformasiya xidmətinin bütünlükdə kommersiyalaşması hadisəsi də cəmiyyətdə ciddi fəsadların yaranması ilə nəticələnmiş və ciddi islahatları tələb edir. Bu problem bu gün də aydın görünməkdədir.

Ədəbiyyat:

1. Xalafov A.A. Kitabxana və cəmiyyət. (Library and society.) Bakı, Azərneşr, 2013, 360 s. (in Azerbaijani language)
2. Kazimi P.F. Dynamic Development of Information Technologies, Organization of Library Services Using Digital Space and Through Social Networks. Asian Journal of Education and Social Studies. ISSN-2581-6268. 2021. Volume-16 (4) Page 27-32. <https://www.journalajess.com/index.php/AJESS/article/view/30407>
3. Kunanets N. Accessibility Analysis of Scientific Libraries Web Resources. Econtechmod: An International Quarterly Journal on Economics of Technology and Modelling Processes. 2019 | Vol. 8, No 2 | 9-16. <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.baztech-799c7357-366d-4f4a-9b44-acef82a06c28>
4. Kazimi P.F. Global Information Network and Conflicts of Interest (Parties, Interests and Conflicts) 2021 IEEE 16th International C...International Computer Sciences and Information Technologies (CSIT) 22-25 Sept. 2021. <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/9648733>
5. Social functions of modern library-information institutions (problems of library management). Technium Social Sciences Journal. (ISSN: 2668-7798) 2021. Vol.26, p.883-887. <https://techniumscience.com/index.php/socialsciences/issue/view/68>
6. Factors influencing reader satisfaction and quality of service in modern libraries. South Asian Journal of Social Studies and Economics. 2021 – Volume 11 [Issue3] Page.15-20. <https://www.journalsajsse.com/index.php/SAJSSE/issue/view/4588>
7. Факторы, влияющие на удовлетворение читателей и качество обслуживания в современных библиотеках. Научные и технические библиоте-

8. N.Guliyeva. The concept of reliable information on the global network in times of crisis. Technium Social Sciences Journal. 2022, Vol.30. p/742–747. <https://techniumscience.com/index.php/socialsciences/article/view/6275>
9. İsmayilov X.İ. Kitabxana işinin təşkili və idarəedilməsi: Dərs vəsaiti. – Bakı: “Nurlar”, 2010. – 328 s.
10. İsmayilov X.İ. Kitabxanaların idarə edilməsinin müasir problemləri: Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. 2009. №1. –s. 27-39.
11. Xələfov A.A. İnformasiya cəmiyyəti və kitabxana işi // Elmi əsərlər: Bakı Universiteti xəbərləri: humanitar elmlər seriyası. – Bakı., 2004. №. – s. 316-326.

Ш.Гусейнова

Новые функции библиотек в XXI веке

Резюме: С начала 21 века стали распространяться пессимистические взгляды на миссию библиотек, циркулируют различные взгляды на «закрывание» библиотек. В таких дискуссиях принимают участие даже эксперты. В статье комментируются перспективы новых направлений библиотечно-информационной деятельности в ответ на утверждения о том, что библиотеки «исчезнут» (закроются).

С момента становления цивилизованного человеческого общества библиотеки создавались и меняли формы и методы информационного обслуживания на разных этапах истории, но сохраняли свои основные цели и задачи и выполняли прогрессивную миссию. Так же, как появление бумаги и изобретение технологии книгопечатания оказали глубокое влияние на этот процесс, компьютеризация и цифровизация оказали большое влияние и охарактеризовали новый этап нашего развития.

Первым компонентом культурного общества является культура, а если нет культуры, то нет и культурного «общества». Библиотеки являются исторической памятью культурного общества и организатором научно-информационных процессов каждого исторического периода. Исходя из этой концепции, анализ темы строится на основе метода исторического сопоставления.

По мере вызовов 21 века библиотеки берут на себя новые функции, формируются новые направления деятельности по форме и содержанию в научных библиотеках, публичных библиотеках и детских библиотеках. В данной статье мы попытались проанализировать классификацию и перспективы этих новых направлений. В статье также отражена тенденция к тому, чтобы библиотеки брали на себя больше функций в качестве институционализированных социальных институтов. Также обсуждаются важность библиотек как институционализированных учреждений и возможности для них взять на себя инициативу в процессе информатизации общества.

Ключевые слова: Библиотеки XXI века, новые функции, научные библиотеки, публичные библиотеки, детские библиотеки

New functions of libraries in the 21st century

Sh.Huseynova

Summary: Since the beginning of the 21st century, pessimistic views about the mission of libraries have begun to spread, and various views on the "closure" of libraries circulate. Even experts take part in such discussions. The article comments on the prospects for new areas of library and information activities in response to allegations that libraries will "disappear" (close).

Since the formation of a civilized human society, libraries have been created and changed the forms and methods of information services at different stages of history, but retained their main goals and objectives and carried out a progressive mission. Just as the advent of paper and the invention of printing technology had a profound effect on this process, computerization and digitalization have had a great impact and marked a new stage in our development.

The first component of a cultural society is culture, and if there is no culture, then there is no cultural "society". Libraries are the historical memory of a cultural society and the organizer of the scientific and information processes of each historical period. Based on this concept, the analysis of the topic is based on the method of historical comparison.

With the challenges of the 21st century, libraries are taking on new functions, forming "new lines of activity in form and content" in research libraries, public libraries and children's libraries. In this article, we have tried to analyze the classification and prospects of these new directions. The article also reflects the trend towards libraries taking on more functions as institutionalized social institutions. The importance of libraries as institutionalized institutions and the opportunities for them to take the lead in informatization of society are also discussed.

Key words: Libraries of the XXI century, new functions, scientific libraries, public libraries, children's libraries

Rəyçi: t.ü.f.d., dos. əvəzi R.Qardaşov